

## İsveç Askerî Arşivi'nde Mahfuz Bir Doğu Avrupa Haritası

### An Eastern Europe Map Preserved in the Swedish Military Archive

Yavuz Söylemez\*

#### Öz

İsveç Askerî Arşivi'nde Doğu Avrupa'yı kapsayan bir harita tespit edildi. Akabinde, İsveçli organizatörler düzenledikleri bazı etkinliklerde bu haritayı sergilediler. Böylelikle, ilim âlemi bu haritanın varlığından haberdar oldu. Haritaya ilişkin, başta İsveç Askerî Arşivi çalışanları tarafından olmak üzere birçok değerlendirme ve yorum yapıldı. Haritanın fiziki niteliklerinin nasıl olduğu, kim tarafından tasarlandığı, tasarlanma tarihi, içeriğinin ne olduğu, tasarımı sırasında istifade edilen kartografik materyallerin neler olduğu, neden İsveç Askerî Arşivi'nde bulunduğu ve yapılış amacı gibi soruların ise cevaplanması gerekir. Mamafih, haritada Kırım Tatarlarının Moskova üzerine yaptıkları seferin güzergâhına ve haritada verilen sefer hakkındaki bilgilere dair de izaha muhtaç hususlar bulunmaktadır. Bu çalışma, harita hakkında yapılan değerlendirmeleri ve yorumları göz ardı etmeden bahsi geçen soruların cevaplarını bulmayı ve izahı gereken hususları açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, İsveç Askerî Arşivi'nin sunduğu haritanın dijital hâli esas alınmıştır. Anonim haritanın kim ya da kimler tarafından yapıldığı sorusuna, bu konuda yapılan bütün çalışmaları da dikkate alarak kesin olmamakla beraber İbrahim Müteferrika ile Ahmed Paşa tarafından yapılmış olabileceği cevabına varılmıştır. Haritanın tarihlendirilmesine ilişkin ise 1730 yılı ve

\* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü – Assist. Prof. Dr., Kırklareli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Kırklareli/TÜRKİYE, <https://ror.org/00jb0e673> yavuz.soylemez@klu.edu.tr  
<https://orcid.org/0000-0001-7016-6370>

sonrası veya 1731-1747 yılları arasında bir zamanda yapılmış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca haritanın hazırlanılmasında istifade edilen kaynaklar meselesinde, Avrupa kartografik materyallerinin kullanılmasıyla meydana geldiği iddialarının aksine, Fransız kartograf Guillaume de Lisle'in Doğu Avrupa haritasının kopya edilmesiyle oluşturulduğu kanaatindeyiz. Bununla birlikte, haritanın, Doğu Avrupa'da Rus yayılcılığının engellenmesi için Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığı, İsveç arasında bir ittifakın tesis edilmesinin ve Rus idaresi altına giren toprakların eski sahiplerine iadesi arayışının amaç edinilmesiyle yapılmış olabileceği sonucuna varılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** İsveç Askerî Arşivi, Seyyid Mehmed Rızâ, İbrahim Müteferrika, Ahmed Paşa, Guillaume de Lisle, Kırım Tatarları, Osmanlı Devleti, Moskova.

### Abstract

A map depicting Eastern Europe was discovered in the Swedish Military Archive and subsequently exhibited at events organized by Swedish authorities. This exhibition brought the map to the attention of the scholarly community, prompting various evaluations and interpretations, particularly by the staff of the Swedish Military Archive. Key questions regarding the map remain unanswered, including its physical characteristics, authorship, date of creation, content, cartographic materials used in its design, its presence in the Swedish Military Archive, and its intended purpose. Additionally, issues surrounding the depiction of the Crimean Tatar expedition to Moscow and the related information presented on the map require further investigation. This study seeks to address these questions and clarify unresolved issues while considering the existing evaluations and interpretations. The analysis is based on the digital version of the map provided by the Swedish Military Archive. The question of who made the anonymous map was answered by taking into account all the studies done on this subject, although it is not certain, that it could have been made by İbrahim Müteferrika and Ahmed Pasha. Regarding the dating of the map, it was concluded that it could have been made in 1730 and later or between 1731-1747. In addition, regarding the sources utilized in the preparation of the map, contrary to the claims that it was created by using European cartographic materials, we believe that it was created by copying the map of Eastern Europe by the French cartographer Guillaume de Lisle. Furthermore, it is argued that the map may have been intended to support the formation of an alliance between the Ottoman Empire, the Crimean Khanate, and Sweden, aimed at countering Russian expansionism in Eastern Europe and facilitating the restoration of territories under Russian control to their previous rulers.

**Keywords:** Swedish Military Archives, Seyyid Mehmed Riza, İbrahim Müteferrika, Ahmed Pasha, Guillaume de Lisle, Crimean Tatars, Ottoman Empire, Moscow.

İsveç Askerî Arşivi'nde muhafaza edilen bazı materyallerin ifşası esnasında keşfedilen bir anonim harita ilim âleminin dikkatini celbetti. Bu haritanın İsveç Askerî Arşivi'nden çıkarılarak sergilenmesi serüvenini ve haritaya dair bazı değerlendirmeleri O. İ. Galenko'nun Ukrayince kaleme aldığı "Osmanlı Tarihçisi Mehmed Rızâ'nın Haritasında XVI-XVIII. Yüzyıllarda Doğu Avrupa" ve Elzbieta Święcicka'nın İngilizce olarak hazırladığı "Gizemli Bir Osmanlı Haritası ve Rus Yayılmacılığına İlişkin Mesajı" başlıklı çalışmalarda bulmak mümkündür. Galenko ve Święcicka, 2008-2009 yıllarında Ukrayna'nın Kiev ve Dnepropetrovsk şehirlerinde düzenlenen sergiler arasında "Ukrayna-İsveç: Tarihin Kesişme Noktasında (XVII-XVIII. Yüzyıllar)" adlı sergide bu haritanın orijinalinin sergilendiğini söylemektedirler. Galenko, etkinlik organizatörleri ve İsveçli arşivciler tarafından içeriği tam olarak bilinmeyen mevzubahis haritanın düzenlenen bu sergide "XVIII. Yüzyılın Başlarında Avrupa Rusyası'nın Arapça Olarak Hazırlanmış Bir Türk Haritası" şeklinde sunulmuş olduğunu ifade etmektedir. Święcicka ise Sergi Kataloğu'nun 18. sayfasında haritanın "Seyyid Mehmed Rızâ el-Kırımlı" olarak kaydedildiğini zikretmektedir. Ayrıca etkinliği gerçekleştirenler tarafından haritanın üzerinde yer alan yazıların, coğrafi isimlerin ve açıklamaların Arapça olduğunun belirtilmiş olması da esasında onların haritaya ilişkin pek bilgi sahibi olmadıklarını göstermektedir. Haritayı detaylı inceleyen Galenko'nun ve Święcicka'nın çalışmaları sayesinde bahsi geçen hatalı değerlendirmeler düzeltilmiş ve haritanın Osmanlı Türkçesi kullanılarak hazırlandığı kayıt altına alınmıştır. Bununla birlikte haritanın tavsifine ilişkin olarak Galenko'nun, sergilenen haritanın ahşap çerçeve içerisine konularak üzeri camla kaplandığına, haritanın arkasının bir çerçeve ile kaplı olduğundan kâğıt üzerinde filigranların görünmediğine, dolayısıyla müze personeli dâhil haritanın arka kısmında herhangi bir iz veya resim olup olmadığının bilinmediğine ve haritanın boyutunun 110,5x83,5 cm. olduğunu dair tespitlerinin de söz konusu çalışmasında yer aldığını belirtmek gerekir. Święcicka ise, haritanın 110x84 cm. boyutunda olduğunu ve dört bölüm hâlinde çizilen haritanın bez üzerine monte edildiğini söylemektedir<sup>1</sup>.

Araştırmalarımız neticesinde *Krigsarkivet, Topografiska kartor, 0403 Utländska kartor 1631-1931: Ryssland, detaljkartor, 33:047* katalog bilgisine sahip söz konusu haritanın, açık erişim imkânının sağlanmış olması dolayısıyla orijinal görüntüsüne

1 O. İ. Galenko, "Shidna Yevropa XVI-XVIII St. Ha Karti Osmanskogo İstorika Megmeda Rizi", *Ukrainskiy İstorichniy Jurnal*, No: 5, Kiev 2014, s. 33-36; Elzbieta Święcicka, "A mysterious Ottoman map and its message of Russian expansionism", in *New Trends in Ottoman Studies: Papers presented at the 20<sup>th</sup> CIEPO Symposium*, ed. Marinos Sariyannis, Rethymno 27 June-1 July 2012, s. 643-645.

erişebildik (bk. Harita 1)<sup>2</sup>. Bu vesileyle haritanın fiziki özelliklerine ve içeriğine ilişkin bazı değerlendirmelerde bulunabiliriz. Harita, birçok farklı renkte mürekkep kullanılarak elle kâğıt üzerine yapılmıştır. Haritanın üzerinde yer alan coğrafi isimler ve açıklamalar Galenko'nun ve Święcicka'nın da ifade ettiği üzere Arapça değil Arap alfabesinin tercih edilmesiyle vücut bulan Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. Haritada verilen coğrafi isimlerin, yer isimlerinin ve bazı kısa ifadelerin dışında, en alt kısımda haritayı enine kaplayan iki satırlık yazı ve yine haritanın sol alt köşesinde küçük bir çerçeve içerisine alınmış kısa olmasına rağmen yaklaşık altı satıra tekabül eden yazı mevcuttur. Hem haritada verilen bu yazılar hem de Kırım Hanlığı'nın askerî kuvvetlerinin kuzeye, hassaten Moskova'ya yaptığı seferin bir güzergâhının kartograf tarafından haritaya çizilmiş olması tarihî açıdan kayda değer bilgiler edinmemizi sağlamakla beraber birçok hususta değerlendirmelerde bulunmamıza olanak tanımaktadır.

Haritanın kim ya da kimler tarafından ve ne zaman hazırlandığına, tasarlanması esnasında herhangi bir kartografik kaynaktan istifade edilip edilmediğine, Kırım Tatar kuvvetlerinin Moskova'ya düzenlediği seferlerin bir güzergâhını içermesinin mahiyetine ve neden İsveç Askerî Arşivi'nde bulunduğu müteallik izaha muhtaç bazı hususların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Mevzubahis hususların aydınlatılması ve haritanın tavsifinin yanı sıra haritayı daha mufassal bir değerlendirmeye tabi tutabilmek amacıyla kartograf tarafından haritada sunulan verilerle birlikte haritanın en alt kısmına ilave edilmiş iki satırlık yazının ve yine haritanın sol alt köşesinde bir çerçeve dâhilinde verilmiş kısa yazının iyi irdelenmesi gerekiyor. Bu amaç doğrultusunda öncelikli olarak haritanın en altında bulunan iki satırlık yazıda verilen açıklamalara değineceğiz. Haritada mevcut, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış iki satırlık yazının transkripsiyonu şöyledir:

“Azak kal'asından Bahr-i Muhit-i Şimâli ve Ejderhân'dan ve Ukranya memleketinde vâki' Kiyov kal'asına varınca işbu haritada münderic olan memâlik-i mahsur mukaddema Moskov çarı olan Petro nâm çarın resm itdürdiği güzide ve asahh ve makbûl haritalardan olup asl Moskov memleketi hatt-i sürh ile mahdûd ve ma bakısının her biri başka bir sâhibe mensûb olup Leh cânibinde vâki' olan memleketin Leh'e müte'allik ve Baltuk'a deryâsi tarafında Peterburg binâ olduğu mahallere İsveç dahi karîben mâlik idi. Ve İdil suyunun cânibinde vâki' memâlik Kazan ve Bulgar Çeremis ve Mordva

2 Kriigsarkivet, Topografiska kartor, 0403 Utländska kartor 1631-1931: Ryssland, detaljkartor, 33:04, [https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/K0021683\\_00001](https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/K0021683_00001), son erişim tarihi: 16.04.2025.

ve Samar ve Ejderhan Tatarı ve Kırım hanı zabtında olup lakin mürûr-ı eyyâm ile Moskov çarları birer takrîb ile mâlikleri olan mirzadan zabtları müsâmaha ve ihmâleri sebebinden birer birer ellerinden alup cümlesine mâlik oldukların bundan akdem taraf-ı bende-gâden efendilerime irsâl olunan Târîh-i Âl-i Cengiz'de tahrîr olunduğı minvâl üzere tahrîr ve beyân olunur”.

Haritanın Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olması başlı başına kartografin Türk kökenli veya Osmanlı Türkçesi'ne vakıf birisi olabileceğine işaret etmektedir lakin onun kimliğinin tespitini tam anlamıyla mümkün kılmamaktadır. Haritaya ilave edilen ve yukarıda transkripsiyonunu verdiğimiz yazıda yer alan bilgiler doğrultusunda ismi meçhul olan kartografin kimliğinin tespitinin mümkün olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. Kartograf “...bundan akdem taraf-ı bende-gâden efendilerime irsâl olunan *Târîh-i Âl-i Cengiz*'de tahrîr olunduğı minvâl üzere tahrîr ve beyân olunur” şeklindeki ifadesinde *Târîh-i Âl-i Cengiz* isminde bir eserin varlığından bahsetmiş ve haritasında verdiği bilgilerin esasında daha önce yazılmış olan bu eserdeki bilgilerle aynı minvalde olduğunu söylemiştir. Ahmed Hanifzâde, *Târîh-i Âl-i Cengiz* şeklinde ifade edilen eserin asıl isminin *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâri Mülûki't-Tatar* olduğunu belirtmiştir. Hanifzâde'yi referans alan Rus Türkolog V. D. Smirnov da onunla benzer yönde fikir beyan etmiştir<sup>3</sup>. Buradan hareketle, yerli ve yabancı literatürde *Târîh-i Âl-i Cengiz*, *Es-Seb'ü's-Seyyâr* veya muhtelif isimlerle tesmiye olunan eserlerin tamamı hakikatte *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâri Mülûki't-Tatar* (Tatar Hükümdarlarının Haberlerinde Yedi Gezegen) adlı eseri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu eserin ana muhteviyatı, kuruluşundan 1737 yılına kadar olan Kırım Hanlığı tarihidir. Adı geçen eserin müellifi ise Seyyid Mehmed Rızâ'dır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Seyyid Mehmed Rızâ 8 Eylül 1756 tarihinde vefat etmiş ve Edirnekapı dışında meşhur şair Baki Efendi'nin mezarına yakın bir yerde defnedilmiştir. Kırım kökenli olmakla birlikte Osmanlı toplumu içerisinde yaşayıp eğitim gören Seyyid Mehmed Rızâ, Osmanlı Devleti bünyesinde muhtelif vazifelerde görev almış bir Türk aydındır<sup>4</sup>. *Târîh-i Âl-i Cengiz*'in *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâri Mülûki't-Tatar* isimli eseri ifade etmek için kullanıldığı ve bu eserin müellifinin Seyyid Mehmed Rızâ olduğu yukarıda da bahsedilen bilgiler ışığında kesinlik

3 Ahmed Hanifzâde, *Âsâr-ı Nev*, Gustav Flügel neşri, C VI, London 1852, s. 537; V. D. Smirnov, *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2016, s. 23, 24.

4 Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb'ü's-Seyyâr fî-Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar*, haz. Yavuz Söylemez, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s. xvii-xxvii; İlya V. Zaytsev, *Kırmskaya İstoriografiçeskaya Traditsiya XV-XIX Vekov*, Moskva 2009, s. 97-103; Galenko, agm., s. 37.

kazanmıştır. Galenko ve İlya V. Zaytsev, kartografin haritasında bahsettiği *Târîh-i Âl-i Cengiz* isimli eseri dayanak alarak harita tasarımcısının *Târîh-i Âl-i Cengiz* yani *Es-Seb'ü's-Seyyâr* adlı eserin müellifi olan Seyyid Mehmed Rızâ olduğu sonucuna varmışlardır<sup>5</sup>. Ancak kartografin ifade ettiği “...taraf-ı bende-gâiden efendilerime irsâl olunan *Târîh-i Âl-i Cengiz*’de tahrîr olunduğu...” kaydı, ihtimal dâhilinde olsa da kartografin kimliğinin kesin olarak tespitine imkân tanımaz. Zira kartograf bu eserin kendisine ait olduğuna dair kesin bir ifade kullanmamıştır. Sadece mevzubahis eserin, efendilerine tarafından gönderilmesinden bahsetmektedir ki bu da eserin herhangi bir nüshasının bir şekilde bulunup gönderilmiş olabileceği anlamına gelebilmektedir. Galenko’nun ve Zaytsev’in, haritayı yapan kişinin Seyyid Mehmed Rızâ olduğuna yönelik tespitlerinin hatalı olabileceğine ilişkin bir başka delil ise yine kartograf tarafından haritanın sol alt köşesinde bir kartuş içerisinde verilen bilgilerdir. Burada; Selamet Geray Han’ın oğlu IV. Mehmed Geray Han tarafından 1653 senesinde Moskova’ya düzenlenen bir seferden bahsedilmekte ve bu seferde Moskova’nın yakıldığı, Çar’ın kaçmak zorunda kaldığı, yapılan görüşmeler neticesinde Çar’ın Kırım Hanı’na yıllık muayyen bir meblağ vergi vermeyi kabul etmesiyle sulhun akdedildiği yazılmaktadır. *Târîh-i Âl-i Cengiz*’i yani *Es-Seb’ü’s-Seyyâr*’ı kaleme alan Seyyid Mehmed Rızâ, söz konusu eserinde bu minvalde cereyan eden olaylar zincirinden bahsetmektedir ancak bu tarihî hadiselerin 1653 senesinde IV. Mehmed Geray Han’ın (ilk saltanatı: 1641-1644, ikinci saltanatı: 1654-1666) döneminde değil de 1571’de I. Devlet Geray Han zamanında gerçekleştiğini (saltanat yılları: 1551-1577) doğru bir şekilde yazmıştır<sup>6</sup>. Doğu Avrupa özellikle de Kırım Hanlığı tarihine oldukça vâkıf olan Rızâ’nın, bu tarihî hadiseleri doğru bir biçimde eserinde vermesine rağmen, haritayı tasarlayan kişi kendisi ise eğer, neden haritasında yanlış bilgiler sunduğu muammadır. Bunun tek bir makul izahı olabilir. O da haritanın tasarımcısının Galenko ve Zaytsev’in iddia ettiği Seyyid Mehmed Rızâ’nın olamayacağıdır.

Kartografin kimliğine ilişkin görüş beyan edenlerden birisi de Elżbieta Świećicka’dır. Świećicka, haritayı tasarlayan kişinin ya da kişilerden birisinin Erdel’in Koloszvar şehrinde dünyaya gelen (bugünkü Romanya’da Cluj şehri) ve daha sonra Osmanlı Devleti topraklarına gelerek devletin hizmetinde önemli görevlerde bulunan editör, edebiyatçı, astronom, tarihçi, haritacı, ilk Türk matbaasının kurucusu olarak bilinen İbrahim Müteferrika (d. 1670-1674, ö. 1747) olabileceği görüşündedir. Ayrıca

5 Galenko, agm., s. 37, 38; Zaytsev, age., s. 103, 104.

6 Seyyid Mehmed Rızâ, age., s. 130.

haritanın hazırlanmasında yer alan ikinci bir kişinin de olabileceğini ve bu kişinin Claude-Aleksandre Comte de Bonneval ismiyle Fransa'nın Coussae şehrinde dünyaya gelip 1731 yılında Osmanlı Devleti hizmetine girerek Ahmed adını alan Humbaracı Ahmed Paşa (d. 1675, ö. 1747) olduğunu ifade etmektedir. Mevzunun açıklığa kavuşabilmesi için İbrahim Müteferrika ve Humbaracı Ahmed Paşa'nın tercüme-i hâlinin bilinmesi yararlı olacaktır. İbrahim Müteferrika'nın XVII. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti hizmetine girmiş olduğu düşünülmektedir. Bu zamandan itibaren onun, sahip olmuş olduğu vasıfları sayesinde birçok görev ifa ettiği bilinmektedir. Konumuz gereği bizi ilgilendiren boyutuyla düşündüğümüzde, devletlerarası siyaset arenasında politikalar üretmek icracı bir rol üstlenmiş olan Müteferrika'nın ihtisaslaştığı alanlardan birisi de haritacılıktır. Osmanlı haritacılığının gelişimine oldukça katkı sağlayan Müteferrika'nın, gerek kendi çizdiği ve bastığı haritalar ve gerekse çeviri yoluyla hazırlamış olduğu haritaların varlığı bilinmektedir. Dolayısıyla İbrahim Müteferrika'nın hem siyaset üretmede hem de bu siyasetin icra edilmesinin bir aracı olarak düşünülebilecek olan harita tasarımı işinde mahir olması, Şwiçcicka'nın, söz konusu Doğu Avrupa haritasının hazırlayıcısının veya bunlardan birisinin onun olabileceğini düşünmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte Şwiçcicka'nın, bahsi geçen haritanın tasarlanmasında ikinci bir kişi olarak Humbaracı Ahmed Paşa'yı zikretmiş olması ona dair de bilgi vermemizi gerekli kılmaktadır. Bilindiği üzere Ahmed Paşa askerî konularda yetkin bir şahsiyettir. 1731 yılında Osmanlı Devleti hizmetine girdikten sonra bu alanda fikrî ve fiilî katkıları yadsınamayacak seviyededir. Şwiçcicka, anonim haritanın siyasi ve askerî amaçlar için hazırlandığı kanaatindedir. Bu nedenle de onun nezdinde, ismi geçen zevatın sahip olmuş oldukları siyasi, askerî, ilmî yetkinliklerinin yanında haritacılık alanında da yoğun faaliyetler içerisinde olmuş olmaları onların haritanın hazırlayıcısı olabilecekleri ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Şwiçcicka'nın bu fikre meyletmiş olması şüphesiz ki onların sadece bu yönüyle ilintili değildir. Kartografin kimliğinin vuzuha kavuşması için başka dayanaklar da sunmaktadır. Bu argümanlarından birisi kartograf tarafından haritaya eklenmiş olan bir ifadedir. Haritanın sol alt köşesinde bulunan kartuştaki yazıda "Târih-i milâd-ı Hazret-i İsa'dan bin altı yüz elli üç senesinde..." şeklinde bir bilgi mevcuttur. Haritada; Türk-İslam toplumunun benimsediği hicri takvime göre değil de Hristiyan toplumunun kabul ettiği miladi takvime uygun olarak tarih düşülmüş olması durumu, Şwiçcicka'yı, haritanın Türk-İslam kökenli birileri tarafından değil, orijini Hristiyan toplumu olup sonradan Türk-İslam toplumuna entegre olmuş birilerince hazırlanmış olabileceği fikrine meylettirmiştir. Bu tarz

bir düşünce onu doğrudan İbrahim Müteferrika ve Humbaracı Ahmed Paşa'ya yönlendirmektedir. Onun bu meselenin izahına yönelik bir referans noktası daha bulunmaktadır. Ahmed Paşa'nın İsveçli diplomatlardan Carl Fredrik von Höpken (d. 1713, ö. 1778)'e ve Edvard Carleson (d. 1704, ö. 1767)'a İstanbul'da danışmanlık yapmış olması, 1738 tarihli von Höpken ve Carleson'a göndermiş olduğu bir mektupta bir harita yapımıyla meşgul olduğunu yazması ve İsveç kralı I. Frederick (d. 1676, ö. 1751) ile mektuplaşma yoluyla kurmuş olduğu yakın ilişki ağı Şwiçcicka'nın; Ahmed Paşa'yı Osmanlı Devleti ile İsveç arasında çok yönlü bir yakınlaşma hamlesinin mimarlarından birisi olarak görmesine yol açmıştır. Mamafih Şwiçcicka; Ahmed Paşa'nın, İbrahim Müteferrika'yı İsveç-Osmanlı müzakerelerine güvenilir bir tercüman olarak dâhil etme çabasından, onun 1734 yılında İstanbul'a gelen adı geçen İsveç elçileriyle tanışmasına aracılık etmesinden ve elçilerin İbrahim Müteferrika'dan en az iki harita satın aldığından da bahsetmektedir<sup>7</sup>. Hülâsa bütün argümanlarını gerekçeleriyle birlikte izah eden Şwiçcicka'nın, çalışmamızın temasını oluşturan anonim haritanın kim ya da kimler tarafından hazırlandığına ilişkin olarak görüşü; İbrahim Müteferrika ve Humbaracı Ahmed Paşa'nın müşterek ürünü olduğuna yöneliktir. Kartografin kimliğinin tespiti meselesinde yukarıda sunulan bilgiler ve açıklamalar neticesinde vardığımız sonuç; Galenko ve Zaytsev'in Seyyid Mehmed Rızâ önerisinin kabul edilemeyeceği, kesin olmamakla birlikte Şwiçcicka'nın, İbrahim Müteferrika ile Ahmed Paşa'nın ortak yapımı olduğuna ilişkin teklifinin ise kuvvetle muhtemel olduğudur.

Mezkûr Doğu Avrupa haritasının tasarımının ne zaman gerçekleştirildiği hususu da cevaplanmaya değerdir. Bu konuda farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan ilki İ. V. Zaytsev tarafından ileri sürülmüştür. Zaytsev, Bursalı Mehmed Tahir Bey'in *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde yer alan Seyyid Mehmed Rızâ hakkındaki bilgilere istinaden bu haritanın, Mehmed Rızâ'nın 1730'da kaleme aldığı *Tuhfetü'l-Hân Fî Şerhi Nüzheti'l-Ezhân* (Zihinlerin Gezintisi Şerhinde Hanın Şaheseri) adlı bir diğer eserinde bulunan haritalardan biri olduğunu düşünmektedir<sup>8</sup>. Bu değerlendirme haritanın hazırlandığı tarihin 1730 ve öncesi olduğu sonucunu doğurmaktadır. Zaytsev'in, Rızâ'nın zikredilen eserini görüp görmediğini bilmemekle beraber yalnızca Mehmed Tahir'in yazdıklarını referans alarak böyle bir iddiada

7 Şwiçcicka, agm., s. 652-654; Erhan Afyoncu, "İbrâhim Müteferrika", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 21, İstanbul 2000, s. 324-327; Abdülkadir Özcan, "Humbaracı Ahmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 18, İstanbul 1998, s. 351-353.

8 Zaytsev, *age.*, s. 103.

bulunmuş olmasına ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Mehmed Tahir Bey; Seyyid Mehmed Rızâ'nın *Tuhfetü'l-Hân Fî Şerhi Nüzheti'l-Ezhân*'ı 1730'da yazdığını, eserin muhteva itibarıyla muhtelif ilimlerden bahsettiğini, eserde Kırım Hanı II. Mengli Geray'ın yakınlarından olan Kırımlı Kaya Mirza tarafından çizilen 92 adet harita ve resmin bulunduğunu belirtmektedir<sup>9</sup>. Ancak *Tuhfetü'l-Hân Fî Şerhi Nüzheti'l-Ezhân*'ın tarafımızca tespit edilen istinsah edilmiş tek nüshasını tetkik ettiğimizde Mehmed Tahir Bey'in vermiş olduğu bilgilerin gerçekliğinin sorgulanması gerektiği görülmektedir. Bu bağlamda, bu bilgileri doğru kabul eden Zaytsev'in yapmış olduğu değerlendirmede yanlıya düştüğünü görürüz. Zira Rızâ'nın, Davud Antâkî'nin *Nüzhetü'l-Ezhân Fî Islâhi'l-Ebdân* (Bedenlerin İyileştirilmesinde Zihinsel Gezinti) adlı tıp eserini şerh etmek yoluyla 1730-1734 (hicri 1143-1147) tarihleri arasında Rodos Adası'nda tamamladığını düşündüğümüz tıp sahasına tahsis edilmiş söz konusu eserini incelediğimizde; eserde 92 adet haritanın olmadığı, eserin tamamında sadece dört adet haritanın mevcut olduğu ve bu haritalar ile çalışmamızın temelini oluşturan İsveç Askerî Arşivi'ndeki Doğu Avrupa haritasının hiçbir şekilde benzerlik arz etmediği açık bir surette ortaya çıkmaktadır<sup>10</sup>. Haritanın tarihlendirilmesine ilişkin ikinci bir görüş ise O. İ. Galenko'ya aittir. Haritanın alt kısmında yer alan iki satırlık yazıdaki açıklamaları göz önünde bulunduran Galenko, haritanın *Târih-i Âl-i Cengiz* için bir örnek olarak hazırlandığını ve daha sonraki bir döneme ait olduğunu belirtmektedir. Nariman Seyiyahya'nın Seyyid Mehmed Rızâ ve eseri hakkında verdiği bilgilerden de istifade eden Galenko, mevzubahis haritanın *Es-Seb'û's-Seyyâr*'ın yazımına başlanılan 1744 senesi ile eserin müellifi olan Seyyid Mehmed Rızâ'nın öldüğü 1756 senesi arasında yapılmış olabileceğini ileri sürmektedir<sup>11</sup>. Haritanın tarihlendirilmesine ilişkin beyan edilen her iki görüşün temelden hatalı olduğunu söylemek gerekir. Zira Zaytsev ve Galenko, anonim haritanın Seyyid Mehmed Rızâ tarafından yapıldığını düşünmektedir ki bunun hatalı olduğunu ifade etmiştik. Dolayısıyla da bu durum onları haritanın tarihlendirilmesi meselesinde işin en başında yanlışa

9 Mehmed Tahir Bey (Bursalı), *Osmanlı Müellifleri*, haz. İsmail Özen, C 3, Meral Yayınevi Yayınları, İstanbul 1975, s. 123.

10 Seyyid Mehmed Rızâ, *Tuhfetü'l-Hân Fî Şerhi Nüzheti'l-Ezhân*, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hâfız Ahmed Paşa Koleksiyonu, 34 Ha 196, vr. 1b, 2a; Yavuz Söylemez, "Seyyid Mehmed Rızâ'nın *Tuhfetü'l-Hân Fî Şerhi Nüzheti'l-Ezhân* İsimli Eserinin Tarihi Değeri", *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul Üniversitesi, 13-16 Eylül 2021.

11 Galenko, agm., s. 37, 38; Nariman Seyiyahya, "Seyyid Muhammed Rızâ'nın Kökeni (XVIII. Yüzyıl Mensur Kırım Tarihleri Arasında *Es-Seb'û's-Seyyâr*'ın Yeri Hakkında)", çev. Serkan Acar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XXV/2, İzmir 2010, s. 632.

sürüklemiştir. Haritanın yapılış tarihine dair fikir beyan edenlerin üçüncüsü, onun kimler tarafından yapıldığına dair makul gerekçeler sunan Elżbieta Święcicka'dır. Ona göre; harita, Petersburg şehrinin kuruluş yılından sonra ve 1712-1737 yılları arasında Osmanlıların Azak Kalesi üzerinde yeniden hüküm sürdüğü dönemde veya sonrasında yapılmıştır<sup>12</sup>. Onun böyle bir düşüncede olmasının sebebi, haritada Petersburg şehrinin isminin yazılmış olması ve Don ile Volga nehirleri arasında bir kanalın çizilmiş olmasıyla alakalıdır. Petersburg'un 1703 yılında Rus çarı I. Petro tarafından kurulduğu bilinmektedir. Don ve Volga nehirleri arasında bir kanal açılması girişimleri ise ilk olarak Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı'nın müşterek teşebbüsüyle 1569 yılında olmuş fakat bu proje başarılı olamamıştır. Daha sonra Çar I. Petro'nun (d. 1672, ö. 1725) da böyle bir düşüncesi ve girişimi olmuş lakin o da muvaffakiyet elde edememiştir. Buna rağmen I. Petro'nun hazırlattığı haritaların bazılarında bu iki nehir arasında bir kanalın çizilmiş olduğu görülmektedir. Święcicka'nın, haritanın tarihlendirilmesiyle ilgili düşüncesinin dayanakları ne yazık ki meselenin çözümü için yeterli değildir. Kanaatimizce anonim haritanın hangi kaynaklardan yararlanılarak hazırlandığının bilinmesi bu meselenin çözümüne katkı sağlayacaktır. Bizce; çalışmamızın konusu olan harita, Guillaume de Lisle'in (d. 1675, ö. 1726) bir haritasının kopya edilmesiyle hazırlanmıştır ki haritanın kaynaklarından bahsettiğimiz kısımda mufassal olarak izah edilecektir. Bilindiği üzere I. Petro 1717 senesinde Paris şehrine gitmiş ve bütün Rusya'nın coğrafi bir haritasının hazırlanması niyetiyle Guillaume de Lisle ile görüşerek fikir teatisinde bulunmuştur. Onun bu niyetine kayıtsız kalmayan Guillaume de Lisle, kendisi gibi bu alanda ihtisaslaşmış olan kardeşi Joseph-Nicolas de Lisle'i (d. 1688, ö. 1768) önermiştir. Rus haritacılığının geliştirilmesi gayesiyle I. Petro 1720 yılında Senato'dan kapsamlı bir kararname çıkarmıştır. Ayrıca bu alanda çalışacak kişileri Rusya'ya davet etmiştir. I. Petro'nun yeni Bilimler Akademisi'nde çalışmak üzere davet ettiği kişilerden birisi de Joseph-Nicolas de Lisle olmuştur. Ancak onun Petersburg Bilimler Akademisinde çalışmaya başlaması 1725 senesinde I. Petro'nun ölümünden yaklaşık bir yıl sonra olmuş ve uzun yıllar orada hizmette bulunmuştur<sup>13</sup>. Verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere Lisle kardeşler Rus haritacılığına mühim katkılar sunmuşlardır. Sağlanan katkılara

12 Święcicka, agm., s. 645, 646.

13 Denis J. B. Shaw, *Reconnoitring Russia Mapping, exploring and describing early modern Russia, 1613-1825*, London 2024, s. 61-95; R. V. Tooley, *Maps and Map-Makers*, England 1949, s. 42, 43; Michal Wanner, "Alexander Bekovich Cherkassky's Campaign to Central Asia and India 1714-1717", *ÖT KONTINENS az Uj-es Jelenkori Egyetemes Történeti Társaság tudományos közleményei*, No 2014/1, Elte, Budapest 2016, s. 31.

emsal olarak Guillaume de Lisle'in *Atlas Nouveau* isimli atlasında yer alan bir Doğu Avrupa haritası gösterilebilir. Bu atlas ilk kez 1730 senesinde Amsterdam'da basılmıştır. İsveç Askerî Arşivi'ndeki harita ile *Atlas Nouveau*'daki haritayı mukayese ettiğimizde Guillaume de Lisle'in haritasının emsal alınarak hazırlandığı bariz bir biçimde görülmektedir<sup>14</sup>. Święcicka, anonim haritanın hazırlayıcıları olarak İbrahim Müteferrika ve Ahmed Paşa'yı görmektedir. Eğer haritayı yapanlar Święcicka'nın bahsetmiş olduğu kişiler ise, bunların Lisle'in hazırlamış olduğu haritasını kullanıma sunduktan sonra onu kopyalamış olmalıdırlar. Bu da büyük ihtimalle *Atlas Nouveau*'nun ilk kez basıldığı 1730 yılı ve sonrasına tekabül etmektedir. Bununla birlikte İbrahim Müteferrika ve Ahmed Paşa'nın yollarının kesiştiği tarihin bilinmesi meselenin çözümüne farklı bir bakış da getirebilir. Ahmed Paşa 1731'den itibaren Osmanlı Devleti için muhtelif hizmetler icra etmiştir. Müteferrika ise o tarihten daha önce Osmanlı Devleti hizmetine girmiştir. Bu durum onların 1731 yılı ve sonrası bir zamanda tanışmış olabileceğine işaret eder. Yukarıda, bu iki devlet ricalinin İsveçli diplomatlarla 1734 yılı sonrasında tanıştıklarından ve İsveçli diplomatların İbrahim Müteferrika'dan iki harita satın aldıklarından bahsetmiştik. Bunlardan biri Hazar Denizi diğeri Karadeniz haritasıdır. Bu bilgiler, haritanın 1731 yılı ve sonrasında yapılmış olabileceğini ifade etmekte ve 1734 yılı ve sonrasında İsveçli diplomatlara satılan bir üçüncü harita olarak İsveç'e ulaşıp olma ihtimalini düşünmemize sebep olmaktadır. Netice itibarıyla haritanın tarihlendirilmesi ile alakalı şu sonuçlara varmaktayız. Haritanın kim ya da kimler tarafından yapıldığına bakılmaksızın Lisle'in *Atlas Nouveau* isimli atlasındaki bir haritadan kopyalandığını dikkate aldığımızda, anonim haritanın 1730 yılı ve sonrasında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Haritanın tasarımcıları olarak İbrahim Müteferrika ve Ahmed Paşa'yı kabul edip onları da bu meseleye dâhil ettiğimizde, haritanın 1731 yılı ve sonrası ile onların öldüğü 1747 yılı arasında yapıldığı sonucuna ulaşmaktayız. Maatteessüf haritanın yapılış tarihine ilişkin kesin bir tarih vermenin eldeki bilgiler ışığında mümkün olmadığını söylemeliyiz.

Çalışmamıza konu olan İsveç Askerî Arşivi'ndeki anonim Doğu Avrupa haritasının yapımı esnasında herhangi bir kartografik materyalden istifa edilip edilmediği hususunun da açıklığa kavuşturulması elzemdir. Bu konunun çözüme kavuşması için haritanın altında yer alan iki satırlık yazıda verilen bilgiler önem arz etmektedir. "Azak kal'asından Bahr-i Muhit-i Şimâli ve Ejderhân'dan ve

14 Guillaume de Lisle, *Atlas Nouveau*, Amsterdam 1730, s. 34, 37.

Ukranya memleketinde vâki' Kiyov kal'asına varınca işbu haritada münderic olan memâlik-i mahsur mukaddema Moskov çarı olan Petro nâm çarın resm itdürdüğü güzîde ve asahh ve makbûl haritalardan olup asl Moskov memleketi hatt-i sürh ile mahdûd..." şeklindeki bilgiden de anlaşıldığı üzere Rus Çarı I. Petro'nun (saltanat dönemi 1689-1725) emriyle hazırlanan haritalardan istifade edildiği aşikârdır. Bununla birlikte, bu haritalar dışında başka kartografik materyallerden de yararlandığına ilişkin muhtelif görüşler mevcuttur. Galenko, yukarıda zikri geçen çalışmasında İsveçli arşivciler ve etkinlik organizatörlerinden Bo Lundström ile Maria Gussarsson Wijk tarafından yapılan bazı yorumlara değinmektedir. Onlara göre; mevzubahis haritanın hazırlanmasında Avrupa kartografik kaynakları kullanılmıştır. Bunlar: Cornelius Clausen tarafından Adam Olearius (d. 1599, ö. 1671) ile bir gezi sırasında yapılan Volga haritaları (bk. Harita 2, 3)<sup>15</sup>, 17. yüzyılın sonları 18. yüzyılın başlarında Cornelis Cruys'un (d. 1655, ö. 1727) hazırladığı Don haritası (bk. Harita 4)<sup>16</sup> ve Guillaume Levasser de Beauplan'ın (d. 1595, ö. 1673) Ukrayna'nın yer aldığı haritasıdır (bk. Harita 5)<sup>17</sup>. Galenko, onların bu değerlendirmelerinin bir kısmının mümkün olabileceğini ancak anonim haritada yer alan Don Nehri'nin akışının doğru çiziminin 17. yüzyılın başlarında Moskova'yı ziyaret eden Hollandalı tüccar İsaac Abraham Massa'nın (d. 1586, ö. 1643) haritalarında olduğu gibi tasvir edildiğini ifade etmektedir (bk. Harita 6)<sup>18</sup>. Bununla birlikte Galenko, haritanın ana kaynağının ise Fransız harita derleyici Guillaume de Lisle'in (d. 1675, ö. 1726) 1730'da Amsterdam'da basılan atlasında mevcut olan bir harita (bk. Harita 7)<sup>19</sup> olduğunu ve sadece nehirlerin ana hatlarının değil, ayrıca eyaletlerin ve bölgelerin sınırları, Moskova Knezliği'nin orijinal hudutları, birçok nehir, kasaba ve köyün isimlerinin de zikri geçen atladaki haritadan ödünç alındığını söylemektedir<sup>20</sup>. Bu konuda Elzbieta Święcicka da fikir beyan etmiştir. Święcicka, çalışmamıza konu olan haritanın Avrupa haritacılık modeliyle hazırlandığını ancak yer isimleri ve üzerinde yer alan yazıların Arap alfabesiyle yazıldığını söylemektedir. Ayrıca Święcicka, Bernard Wapowski'nin (d.

15 Adam Olearius, *The Voyages and Travells*, London 1669, s. 31, 151.

16 Cornelis Cruys, *De Groot Rivier Don of Tanais*, Amsterdam 1703-1704, s. 23, 24.

17 Guillaume Levasser de Beauplan'ın Ukrayna haritası için bk. Veniamin Aleksandroviç Kordt, *Materiali po İstorii Ruskoy Kartografii*, C 2, Kiev 1910, No: 9; Galenko, agm., s. 35.

18 İsaac Abraham Massa'nın haritası için bk. Joan Blaeu, *Grooten Atlas*, 1664-1665, s. 358; Kordt, *age.*, No: 44.

19 De Lisle, *age.*, s. 34, 37.

20 Galenko, agm., s. 39, 40.

1475, ö. 1535) 16. yüzyılın başından itibaren Tatar ve Osmanlı toprak fetihlerini inceleyen haritasından, Radziwill-Makowski'nin (d. 1549, ö. 1616) 1631'de Jan Bleau'nun *Atlas*'ında yayınlanan 1585 tarihli haritasından, Polonya hizmetindeki Fransız askerî haritacı Guillaume Levasser de Beauplan tarafından çizilen ve Joan Blaeu'in *Atlas Maior*'unda basılan Ukrayna haritalarından faydalanılmış olabilir mi gibi sualler sorarak bu konunun irdelenmesi gerektiğine işaret etmek istemiştir. Bu meselede onun belki de en açık söylemi, haritada yer alan Rusya'nın güney kesimindeki tüm topografik detayların Georgy Mengden'in (d. 1628, ö.?) ve Yakov Bruce'un (d. 1670, ö. 1735) Amsterdam'da yayınlanan haritasındaki detaylarla eşleştiğine dairdir<sup>21</sup>.

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda çalışmamızın konusu olan harita ile bahsi geçen haritaları mukayese ettiğimizde yapılan birçok değerlendirmenin yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle de haritada yer alan Don ve Volga nehirlerinin akışının doğru çiziminin Cornelius Clausen, Cornelis Cruys ve İsaac Abraham Massa gibi haritacıların haritalarından alındığı şeklindeki değerlendirmelerin hatalı olduğu anlaşılmaktadır (bk. Harita 2, 3, 4, 6). Ayrıca anonim haritada yer alan Ukrayna'nın, Guillaume Levasser de Beauplan'ın Ukrayna haritasından istifade edilerek yapıldığını söylemek de doğru değildir (bk. Harita 5). Święcicka'nın bahsettiği Georgy Mengden ve Yakov Bruce tarafından hazırlanan haritayı incelediğimizde, onun yapmış olduğu değerlendirmeye katılmadığımızı da belirtelim (bk. Harita 7)<sup>22</sup>. Muhtemelen Święcicka, Lisle'in atlasından ve orada yer alan Doğu Avrupa'yı gösteren haritasından haberdar değildi. Haberdar olsa idi eğer bu husustaki değerlendirmelerinin farklı olacağı kesindir. Galenko'nun, mevzubahis haritanın ana kaynağının Guillaume de Lisle'in haritası olduğu suretindeki değerlendirmesinde ise haklılık payı olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmamızın konusu olan harita ile Guillaume de Lisle'in haritasını mukayese ettiğimizde Don ve Volga nehirlerinin çiziminin, ülke sınırlarının, eyalet sınırlarının, bölge sınırlarının, Moskova Knezliği'nin orijinal sınırlarının, şehirlerin, kasabaların, köylerin, nehirlerin, göllerin, dağların, ormanların ve hatta şehirleri gösteren simgeler de dâhil olmak üzere neredeyse her şeyin Lisle'in haritasından olduğu gibi aktarıldığını açıkça görmekteyiz. Bu düşüncemizin doğruluğunu anonim haritada yer alan bazı izahların Lisle'in haritasında yer alanlarla ne denli benzerlik arz ettiğini göstererek teyit edebiliriz. Şöyle ki; anonim haritada bulunan "1702 milâd-i İsâ'dan Çar sefine

21 Święcicka, agm., s. 650-652.

22 Kordt, *age.*, No: 41.

ile bu limana gelmiştir”, “Bu adalarda kalyon binâ eyerler”, “Onarof askaya yerdî Timurleng harâb itdi”, “Vilâyet yurdı Timurleng’den harâb”, “Bu vâsi’ orman olup ekseri Tatar iskân ider Mordva ta’bîr olunur idi”, “Yirmi dört saatden ziyâde ormanlıktır” şeklindeki açıklamalar ile Lisle’in haritasında yer alan “1702’de Çar gemi ile bu limana çıktı”, “Gemilerin inşa edildiği Solombol Adası”, “Onarof Timurleng tarafından harap edildi”, “Simberskaia (Vilayet yurdu) Timurleng mahvetti”, “Geniş ormanlarda yaşayan putperest Mordva halkları”, “24 fersah uzunluğundaki orman” şeklindeki Türkçe tercümeleriyle verdiğimiz açıklamalar tamamıyla benzerdir. Ayrıca bu açıklayıcı notlar her iki harita üzerinde aynı yerlerde konumlandırılmıştır. Bu durum bize haritanın hazırlanışında istifade edilen belki de yegâne kartografik materyalin Lisle’in haritası olduğunu ispatlamaktadır. Galenko, detaylı bilgi vermemekle birlikte İtalyan kaynakların da kullanıldığını bahsetmektedir. Buna emsal olarak ise haritada, Moskova’nın batısında konumlandırılan “La Tirinita Manastır” (Teslis Manastırı) şeklinde sunulan veriyi göstermekte ve bunun da bir İtalyan kaynağından alındığını belirtmektedir. Ancak “La Tirinita Manastır” şeklinde sunulan verinin Lisle’in haritasında aynı yerde ve “Monast. de la Trinite” suretinde verilmiş olması bir İtalyan kaynağının kullanıldığını düşünmekten ziyade Lisle’in haritasından alındığını göstermektedir (bk. Harita 1, 7). Ayrıca Galenko, haritada mevcut bazı özel isimlerin (şehir, nehir gibi) Ruslara ait materyallerden kopyalandığını zikretmektedir. Haritada, Beyaz Deniz’in biraz güneyinde konumlandırılan “memleket-i Karkanopolskiya” şeklindeki yazım biçimini örnek olarak ifade eder<sup>23</sup>. Ancak unutulmamalıdır ki hazırlanan haritanın tasarımcısı haritasını Türk toplumunun kullanımına sunmaktadır. Tabii olarak bu tür çalışmalarda basit de olsa transliterasyon kullanımının tercih edilmesi hem tasarımcının hem de haritayı kullanacak kitlenin kültürü, bilhassa dili ile alakalıdır. Bu nevi emsaller Ruslara ait materyallerin kullanılmış olduğuna yönelik varsayımlarda bulunmak için yeterli değildir. Zaten haritanın altındaki iki satırlık yazıda Rus çarı I. Petro’nun hazırlattığı haritalardan istifade edildiği alenen yazılıdır. Haritada bulunan bu önemli bilgi, I. Petro ile Lisle kardeşler arasında Rus haritacılığının geliştirilmesine yönelik kurulmuş olan yakın ilişki dikkate alındığında, esasında Guillaume de Lisle’in Doğu Avrupa haritasına bir gönderme olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla da İsveç Askerî Arşivi’ndeki haritanın yapımında, bahsedilen birçok kartografik materyalin kullanıldığına ilişkin görüşlerin aksine kanaatimizce kullanılan yegâne kaynak Guillaume de Lisle’in bahsi geçen haritasıdır.

23 Galenko, agm., s. 40.

İsveç Askerî Arşivi'nde mahfuz anonim haritada sunulan açıklama mahiyetindeki bilgilerden bir diğeri ise haritanın sol alt köşesinde bulunmaktadır. Bir kartuş dâhilinde verilen tarihsel bilgilerin kıymeti büyük olmakla birlikte tetkik ve tenkite ihtiyacı vardır. Haritada, Osmanlı Türkçesiyle sunulan yazının transkripsiyonu şöyledir:

“Târih-i milâd-ı Hazret-i İsâ'dan bin altı yüz elli üç senesinde Mehmed Geray Hân bin Selâmet Geray Hân işbu harîtada işâret olunan tarik ile Moskovun pâ-yi tahtına varub ihrâk-ı bi'n-nâr idüb Çar-ı Moskov bir palankada kendini setr eylemişdi ve Çar-ı Moskov muztarr olub istîmân eyledikde senevî yüz bin ruble beher ruble ikişer yüz akçe olmak üzere taraf-ı hânîlere virmek şartıyla 'akd-i sulh olunub Moskov çarları dahi vire gelüb Çar Petro dahi virüb andan sonra virmez oldılar”.

Haritada Kırım Tatarlarının askerî kuvvetlerinin Moskova'ya düzenledikleri seferin bir güzergâhı çizilmiş ve bununla alakalı olarak da yukarıda transkripsiyonunu verdiğimiz açıklamalarda bulunulmuştur. Bu açıklamalara göre; 1653 senesinde Selamet Geray Han'ın oğlu olan Mehmed Geray Han, haritada sunulan sefer güzergâhıyla Moskova'ya girmiş ve şehri yakmıştır. Rus çarı ise kaçmak zorunda kalmış ve sonrasında yapılan görüşmeler neticesinde çarın vergi vermeyi kabul etmesiyle antlaşma imzalanmıştır. Bu sefer neticesinde Rusların Kırım Hanlığı'na ödedikleri vergi Çar I. Petro'nun hâkimiyet döneminin hitamına kadar sürmüştür. Düzenlenen bu seferin zamanı ile ilgili verilen bilgilerde büyük bir hata söz konusudur. Başta Kırım tarihi kaynakları olmak üzere mevcut kaynakları tetkik ettiğimizde, Selamet Geray Han'ın oğlu IV. Mehmed Geray Han'ın (ilk saltanatı: 1641-1644, ikinci saltanatı: 1654-1666) hâkimiyet dönemlerinde, haritada verilen bilgileri doğrulayacak bir seferden bahsetmek mümkün değildir. Kaynaklarda, haritada bahsedildiği şekilde gelişen tarihî bir hadise söz konusudur. O da Kırım Hanı I. Devlet Geray'ın (saltanat yılları: 1551-1577) 1571 senesinde Rusya Çarlığı tahtında oturan Çar IV. İvan'ın (saltanat dönemi 1547-1584) üzerine yaptığı ve haritada bahsedildiği şekilde gerçekleşen seferdir<sup>24</sup>. Hâl böyleyken haritada verilen sefere ilişkin açıklamalar IV. Mehmed Geray Han devrine ait olmayıp I. Devlet Geray Han'ın saltanatı esnasında gerçekleşen 1571'deki Moskova seferine dairdir.

24 Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb'üs-Seyyâr*, s. 130.; Halim Geray, *Gülbin-ü Hânân*, haz. Alper Başer-Alper Günaydın, İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2013, s. 41; Serkan Acar, “Kırım Han Devlet Giray'ın 1571 Rusya Seferi ve Moskova Yangını”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C 39/S 39, Güz 2013, s. 95-111; Galenko, agm., s. 42.

Kırım Tatarlarının Moskova üzerine yaptıkları seferin bir güzergâhının haritada verilmiş olması haritanın tarihî kıymetini daha da arttırmaktadır. Haritanın hazırlanmasında istifade edilen belki de yegâne ana kaynak olan Guillaume de Lisle'in haritasında bu yolun bir kısmının çizildiği görülmektedir. Ayrıca buna ek olarak Lisle tarafından haritasına bir açıklama notu da eklenmiş olup Türkçe tercümesiyle şöyle yazmaktadır: “Tatarların Moskova’ya girmek için izledikleri yol”. Lisle’in açıklamasıyla aynı minvalde bir açıklamayı çalışmamızın konusu olan anonim haritada da bulmaktayız: “Bu tarik işareti Tatar Hân hazretleri Moskova gitdüğü tarikin işâretidir”. Azak Denizi'nin batısında Karasuk Dağı'ndan başlamak üzere çizilen sefer yolunun; kuzey istikametinde ilerlendiğinde, anonim haritada “üç büyük su başı” olarak ifade edilen Şem, Şesna, Oka nehirlerinin kaynak alanının hemen güneyine kadar olan kısmının her iki haritada da aynı şekilde çizilmiş olduğunu görüyoruz. Anlaşıldığı kadarıyla güzergâhın buraya kadar olan bölümü Lisle'in haritasından aynı biçimde kopya edilmiştir. Buradan itibaren kuzeye doğru iki yönlü çatallanan sefer yolunun sol istikametten Moskova'ya kadar olan kısmının ve sağ istikametten kuzeyde Mikaylof (Mihaylov) şehrinde son bulan kısmının Lisle'in haritasında mevcut olmamasına rağmen, üzerinde çalıştığımız haritada çizilmiş olması başka bir kaynaktan istifade edildiğinin veya edinilen bilgiler doğrultusunda bağımsız bir tasarım gerçekleştirildiğinin göstergesi olabilir. Bu güzergâhın bize sunduğu önemli bir husus bulunmaktadır. O da süvari birliklerden müteşekkil Kırım Tatar kuvvetlerinin geçişini güçleştirecek nehir, göl, dağ, orman gibi doğal set görünümündeki alanlardan ziyade geçişi kolay olan bir güzergâhın tercih edilmiş olmasıdır. Bu yolun belki de tek büyük doğal engeli Moskova'nın güneyinde bulunan batı doğu istikametinde bir hatta akan Uğra Nehri'dir.

Daha önce de ifade edildiği üzere anonim haritanın tasarımcısı kim ya da kimler ise Lisle'in haritasından istifade etmiştir. Lakin Lisle'in haritasından farklı olarak anonim haritaya bazı ilaveler yapıldığını görüyoruz. Bunlardan ilki, Azak Denizi'nin kuzeyinde paralel bir sınır çizgisinin haritaya ilave edilmiş olması ve “hudûd-i İslamiyye” olarak belirtilen bu sınır ile Müslüman ve Hristiyan halklar arasında suni bir fiziki hattın oluşturulmuş olmasıdır. İkincisi; Lisle'in haritasında bulunmayan bazı tarihsel açıklamaların, bahsi geçen haritada ilgili bölgelerde konumlandırılarak zikredilmiş olmasıdır. Haritada, Baltık Denizi (Bahr-i Baltuko) için “İsveç Denizi hâlâ Moskov mâliktir”, Ladoga Gölü'nün güneybatısı ile Baltık Denizi'nin güneydoğusunda bulunan İngriya bölgesi için “eyâlet-i İngriya kadimde İsveç hükümünde idi”, Novgorod için “memleket-i Gorod-i Cedid mukaddem Lehine tâbi' idi” ve Lehistan'ın güney kısımları için “memleket-i Leh

tâbi'-i Ukranya" şeklinde yazılmış ifadeler bulunmaktadır. Üçüncüsü ise; geçmişte Türk Moğol yurdu olan bölgelerin, haritanın tasarlandığı zamandaki sahiplerinin yani Çarlık Rusya'sının değil de eski sahiplerinin idaresindeymiş gibi haritada sunulmuş olmasıdır ki "mülk-i Tatar-ı Kazan", "mülk-i Tatar-ı Bulgar", "mülk-i Tatar", "memâlik-i Tatar tâbi'-i Ejderhan" bu minvaldendir. Haritaya ilave edilmiş olan bu özgün ifadeler harita tasarımcısının zihninde cereyan eden bazı gayelerin haritaya aksettirilmesinin bir tezahürü olarak görülebilir. Bu durum, haritanın tasarlanma amacına ve neden İsveç Askerî Arşivi'nde bulunduğu müteallik fikir yürütmemize imkân tanır.

Galenko, haritanın tasarlanma amacına yönelik bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunlardan birincisi; haritada mevcut "Bahr-i Baltuko" olarak ifade edilen Baltık Denizi için "İsveç Denizi hâlâ Moskov mâlikdir", İngriya için "eyâlet-i İngriya kadîmde İsveç hükmünde idi" ve Novgorod için "memleket-i Gorod-i Cedid mukaddem Lehine tâbi' idi" şeklindeki açıklamaların dayanak alınmasıyla ilintilidir. Bu açıklamalara binaen Galenko, haritanın, Doğu Avrupa'da büyük bir güç hâline gelen Çarlık Rusya'sının gayr-i Rus topraklarına yönelik ilerleyişinin durdurulması ve daha önce İsveç'in hükmü altında bulunan yerlerin var olduğunun hatırlatılması yoluyla bunların eski sahibi tarafından geri alınması amacıyla İsveç'in Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı ittifakına girmesi arayışının bir ürünü olduğunu düşünmektedir<sup>25</sup>. Święcicka da söz konusu çalışmasında haritanın yapılış amacının tarihî arka planına ilişkin bilgiler sunarken, Rusya'ya karşı Osmanlı İsveç ittifakının ve hatta Kırım Hanlığı ile diğer Doğu Avrupa devletlerinin bir karşı cephe oluşturma arayışından söz eder<sup>26</sup>. Tarihsel gelişmeler Galenko'nun ve Święcicka'nın bu düşüncelerinde haklı olabileceklerini göstermektedir. Bilindiği üzere Doğu Avrupa'da giderek güçlenen Moskova Knezliği öncelikle diğer Rus knezliklerine karşı yayılcı bir siyaset takip ederek büyük bir devlet hâline gelmiş ve bununla sınırlı kalmayarak diğer devletlerin hilafına genişlemesini sürdürmüştür. Rus çarı I. Petro döneminde Rusya'nın hem Osmanlı Devleti hem de İsveç için ne denli büyük bir tehdit olduğunu, elde ettiği kazanımlar doğrulamaktadır ki bu durum, Rus tehlikesinin farkında olan her iki devletin bir ittifak tesis etmesini zaruri hâle getiriyordu<sup>27</sup>. Hâl böyle iken bu ittifakın kalıcı ve sürdürülebilir olması için çeşitli

25 Galenko, agm., s. 38-39.

26 Święcicka, agm., s. 648-650.

27 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 252-263.

diplomatik argümanların inşa edilmesi kaçınılmazdı. Bu bakımdan İsveç Askerî Arşivi'ndeki harita hem Osmanlı hem de İsveç devlet erkânının nezdinde, kalıcı bir hâle gelen Rus tehdidinin bertaraf edilmesine yönelik tarihsel verilerin kullanılmasıyla inşa edilen argümanlardan biri olarak kabul görmüş olabilir. Buna mukabil, haritada sunulan “memleket-i Gorod-i Cedîd mukaddem Lehine tâbi' idi” ve “memleket-i Leh tâbi'-i Ukranya” şeklindeki ifadeler üzerinden haritanın, Rus yayılcılığına karşı oluşturulacak blokun İsveç'in katılımıyla sınırlandırılmayıp Doğu Avrupa'da bulunan diğer siyasi aktörlerin de katılımıyla daha geniş bir ittifakın oluşturulması amacının da düşünülmüş olabileceğini ihtimal dâhilinde değerlendirmek gerekebilir. Galenko'nun bu hususla ilgili olarak ikinci değerlendirmesi ise, haritada miladi takvimin tercih edilmiş olmasıyla bağlantılıdır. Haritada, iki yerde miladi takvim kullanılarak tarih düşülmüştür. Bunlardan ilki haritanın sol alt köşesinde Moskova'ya düzenlenen seferle ilgili verilen bilgilerin yer aldığı kısımdadır. Diğeri ise “Bahr-i muhî-i Âk” olarak haritada ifade edilen Kuzey Buz Denizi'nin hemen güneyinde konumlandırılan “1702 milâd-i Îsâ'dan Çar sefine ile bu limana gelmiştir” şeklindeki açıklama mahiyetindeki bilgiye sunulmuştur. Bilindiği üzere İslam dünyasında ekseriyetle hicri takvim kullanılmaktadır. Haritanın tasarlandığı dönemde de bu durum geçerliliğini sürdürmektedir. Galenko, miladi takvime göre tarih düşülmüş olması durumunu haritanın, Hristiyan dünyasının bir parçası olan İsveç'in Çarlık Rusya'sına karşı Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı ittifakına katılımının sağlanması amacını taşımasının bir nişanesi olarak değerlendirir. Haritanın sol alt köşesinde hem miladi takvime göre tarih düşülmüş olması hem de Moskova'nın Kırım Tatar kuvvetleri tarafından yakılmasının anlatılmış olması, Galenko'yu, söz konusu ittifaka İsveç'in dâhil edilmesi amacıyla haritanın tasarlandığı şeklindeki bir düşünceye sevk etmiştir. Lakin burada Galenko'nun dikkatinden kaçan bir durum söz konusudur. “1702 milâd-i Îsâ'dan Çar sefine ile bu limana gelmiştir” şeklindeki açıklama tamamen Lisle'in haritasından kopyalanmıştır. Dolayısıyla harita tasarımcısı haritasında bir bütünlük arz etmesi bakımından Lisle'den kopyaladığı bu kısımdaki miladi takvime göre düşülen tarihe uygun olarak haritanın sol alt köşesindeki açıklama kısmında da benzer bir usul takip etmiş olabilir. Dolayısıyla haritada Hristiyan takvimiyle tarih düşülmüş olması belirtmiş olduğumuz gerekçeler göz önünde bulundurulduğunda Galenko'nun iddiasının ispatı için kâfi değildir. Ancak bu husus, haritanın İsveç Askerî Arşivi'nde bulunuyor olması ile birlikte düşünüldüğünde bir anlam ifade edebilir. Haritanın neden ve nasıl İsveç Askerî Arşivi'ne geldiğine ilişkin olarak Świecicka'nın bir görüşü mevcuttur. Ona göre; harita, Osmanlı İsveç arasında bir ittifak arayışı içerisinde olan İbrahim Müteferrika ile Humbaracı Ahmed Paşa tarafından yapılmış

olabilir ve İsveçli diplomatlar olup yukarıda zikredilen Car Fredrik von Höpken ile Edvard Carleson, satın almak yoluyla, haritanın İsveç'e gönderilmesini sağlamış olabilirler<sup>28</sup>. Święcicka'nın, haritanın İsveç Askerî Arşivi'nde bulunması meselesiyle ilgili yapmış olduğu değerlendirme oldukça tutarlı ve makul gelmektedir.

Haritanın tasarlanma amacını sadece İsveç'in Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı ittifakına katılımını sağlamak şeklinde görmemek gerekir. Haritanın daha geniş bir perspektifle değerlendirilmesi de mümkündür. Haritanın hazırlandığı esnadaki Rus Devleti'nin mevcut sınırlarını göstermeyip, kırmızı mürekkep kullanarak sınırlarını belirlediği Moskova Knezliği başta olmak üzere diğer Rus knezliklerinin âdeta birer müstakil knezlik olarak haritada göstermiş olması tamamen Lisle'in haritasının kopyalanmasından kaynaklanmaktadır. Buna mukabil haritanın altında sunulan iki satırlık yazı ve haritada verilen bazı açıklamalar haritanın tasarlanma amacının daha farklı olabileceğine de işaret eder. Haritanın tasarlandığı zamanda Rusya idaresinde olan kadim Türk-Moğol topraklarının haritada gösterilmiş hâli olan "mülk-i Tatar-ı Kazan", "mülk-i Tatar-ı Bulgar", "mülk-i Tatar", "memâlik-i Tatar tâbi'-i Ejderhan" şeklindeki ifadeler Lisle'in haritasında olmamasına rağmen mevzubahis haritaya eklenmiş olması, bu ifadelerin bulunduğu yerlerin esasında daha önceden Türk-İslam yurdu olduğunu göstermek amacını da taşıyor olabilir. Bu şekilde bir yazının tercih edilmiş olması kartografin kimliğine veya benimsemiş olduğu toplumun siyasi ve dinî menfaatlerine uygun olmasıyla alakalıdır. Bu nedenle de Kadim Türk-İslam yurdunun Ortodoks Rus Devleti'nin idaresine geçmiş olması haritayı hazırlayan kişi ya da kişilerin duygusal yönünün bir belirtisi olarak söz konusu ifadelerin haritaya aksettirilmesi şeklinde yorumlanabilir. Siyasi manada değerlendirdiğimizde istikbalde bu toprakların, harita tasarımcısının da mensup olduğunu düşündüğümüz devrin en güçlü devletlerinden olan Osmanlı Devleti tarafından alınarak tekrardan Türk-İslam hâkimiyetinin tesis edilmesine hizmet etmesi düşüncesiyle böyle bir harita tasarımı icra edilmiş olabilir. Hülasa, haritanın tasarlanma amacını ve İsveç Askerî Arşivi'nde bulunması meselesini, Doğu Avrupa'yı hükmü altına alan Çarlık Rusya'sına karşı yeni ittifaklar sayesinde bir güç dengesi oluşturmak ve istila edilen toprakların başta Türk-İslam yurtları olmak üzere eski sahipleri tarafından yeniden hâkimiyet altına alınması arzusunun gerçekleştirilmesi arayışı şeklinde değerlendirebiliriz.

28 Święcicka, agm., s. 652-654.

### **Sonuç**

İsveç Askerî Arşivi'nde mahfuz mevzubahis anonim Doğu Avrupa haritasının kim ya da kimler tarafından yapıldığı kesin olmamakla birlikte, İbrahim Müteferrika'nın veya onun ile Humbaracı Ahmed Paşa'nın ürünü olduğu kuvvetle muhtemeldir. Haritanın yapıldığı tarihin müteallik ise iki görüşümüz olup; bunlardan ilki 1730 yılı ve sonrası, ikincisi ise 1731-1747 yılları arasında şeklindedir. Çalışmamızda temas ettiğimiz meselelerden bir diğeri de söz konusu haritanın kartografik kaynaklarının neler olduğudur. Bu hususta, iddia edilenlerin aksine Avrupa kartografik materyallerinin kullanılmadığı neticesine varılmıştır. Haritanın tasarlanma sürecinde istifade edilen belki de yegâne kartografik kaynak Fransız kartograf Guillaume de Lisle tarafından hazırlanmış olan bir Doğu Avrupa haritasıdır. İsveç Askerî Arşivi'ndeki harita ile Lisle'in haritasını mufassal bir karşılaştırmaya tabi tuttuğumuzda neredeyse birebir aynı olduğunu görmekteyiz. Diğer yandan, Guillaume de Lisle'in haritalarında bulunmayan bazı açıklamaların çalışmamıza konu olan haritada sunulmuş olması, Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında suni bir sınır hattının bu haritaya çizilmiş olması ve haritanın İsveç Askerî Arşivi'nde bulunması durumlarını dikkate aldığımızda, haritanın, Doğu Avrupa'da yayılmacı bir politika takip ederek büyük bir güç hâline gelen Çarlık Rusya'sına karşı Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı ittifakının genişletilmesine yönelik başta İsveç olmak üzere bölgenin diğer güçlerinin de bu ittifaka dâhil edilmesi gayesinin bir ürünü olarak tasarlanmış olabileceğini söyleyebiliriz. Haritada, Kırım Tatarlarının Moskova üzerine yaptıkları seferin bir güzergâhı verilmiş ve seferin tarihiyle ilgili haritanın sol alt köşesinde verilen bilgilerin ise hatalı olduğu anlaşılmıştır. Kırım Tatarları tarafından Moskova üzerine yapılan mevzubahis sefer, yukarıda da ifade edildiği gibi, Kırım hanı I. Devlet Geray'ın saltanatı dönemine tekabül eden 1571 tarihinde gerçekleşmiştir.

### **Değerlendirme**

Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

### **Etik Beyan**

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

### **Etik Bildirim**

belleten@ttk.gov.tr

### **Yapay Zeka Kullanımı**

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazarlar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

### **Lisans**

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

### **Review**

This article has been reviewed by at least two reviewers using a double blind peer review model. A similarity check was performed to confirm that it was free of plagiarism.

### **Ethical Statement**

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the works referred are mentioned in the bibliography.

### **Complaints**

belleten@ttk.gov.tr

### **Use of Artificial Intelligence**

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the manuscript was produced by the authors in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

### **License**

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

## KAYNAKLAR

### Arşiv Kaynakları

Krigsarkivet, Topografiska kartor, 0403 Utländska kartor 1631-1931: Ryssland, detaljkartor, 33:04, [https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/K0021683\\_00001](https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/K0021683_00001), son erişim tarihi: 16.04.2025.

### Araştırma ve İnceleme Eserler

Acar, Serkan, “Kırım Hanı Devlet Giray’ın 1571 Rusya Seferi ve Moskova Yangını”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C 39/S 39, Güz 2013, s. 95-111.

Afyoncu, Erhan, “İbrâhim Müteferrika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 21, İstanbul 2000, s. 324-327.

Ahmed Hanifzâde, *Âsâr-ı Nev*, Gustav Flügel neşri, C VI, London 1852.

Blaeu, Joan, *Grooten Atlas*, 1664-1665.

Cruys, Cornelis, *De Groote Rivier Don of Tanais*, Amsterdam 1703-1704.

Galenko, O. İ., “Shidna Yevropa XVI-XVIII St. Na Karti Osmanskogo İstorika Megmeda Rizi”, *Ukrainskiy İstoriçniy Jurnal*, No: 5, Kiev 2014, s. 33-48.

Halim Geray, *Gülbün-ü Hânân*, haz. Alper Başer-Alper Günaydın, İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2013.

Kordt, Veniamin Aleksandroviç, *Materialı po İstorii Russkoy Kartografii*, C 2, Kiev 1910, No: 9.

Kordt, Veniamin Aleksandroviç, *Materialı po İstorii Russkoy Kartografii*, C 2, Kiev 1910, No: 41.

Kordt, Veniamin Aleksandroviç, *Materialı po İstorii Russkoy Kartografii*, C 2, Kiev 1910, No: 44.

Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

Lisle, de Guillaume, *Atlas Nouveau*, Amsterdam 1730.

Mehmed Tahir Bey (Bursalı), *Osmanlı Müellifleri*, haz. İsmail Özen, C 3, Meral Yayınevi Yayınları, İstanbul 1975.

Olearius, Adam, *The Voyages and Travells*, London 1669.

Özcan, Abdülkadir, “Humbaracı Ahmed Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 18, İstanbul 1998, s. 351-353.

Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb’ü’s-Seyyâr fî-Ahbâr-ı Mülûkî’t-Tatar*, haz. Yavuz Söylemez, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2020.

Seyyid Mehmed Rızâ, *Tuhfetü'l-Hân Fî Şerhi Nüzheti'l-Ezhân*, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hâfız Ahmed Paşa Koleksiyonu, 34 Ha 196.

Seyityahya, Nariman, “Seyyid Muhammed Rızâ'nın Kökeni (XVIII. Yüzyıl Mensur Kırım Tarihleri Arasında Es-Seb'ü's-Seyyâr'ın Yeri Hakkında)”, çev. Serkan Acar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XXV/2, İzmir 2010, s. 625-636.

Shaw, J. M. Denis, *Reconnoitring Russia Mapping, exploring and describing early modern Russia 1613-1825*, London 2024.

Smirnov, V. D., *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2016.

Söylemez, Yavuz, “Seyyid Mehmed Rızâ'nın Tuhfetü'l-Hân Fî Şerhi Nüzheti'l-Ezhân İsimli Eserinin Tarihî Değeri”, *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul Üniversitesi, 13-16 Eylül 2021.

Święcicka, Elżbieta, “A mysterious Ottoman map and its message of Russian expansionism”, in *New Trends in Ottoman Studies: Papers presented at the 20th CIEPO Symposium*, ed. Marinos Sariyannis, Rethymno 27 June-1 July 2012, s. 643-654.

Tooley, R. V., *Maps and Map-Makers*, England 1949.

Wanner, Michal, “Alexander Bekovich Cherkassky's Campaign to Central Asia and India 1714-1717”, *ÖT KONTLINENS az Uj-es Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei*, No 2014/1, Elte, Budapest 2016, s. 9-32.

Zaytsev, İlya V., *Krımskaya İstoriografiçeskaya Traditsiya XV-XIX Vekov*, Moskva 2009.

Haritaları detaylı incelemek için lütfen okutunuz.

Please scan the QR code for high-resolution access and further cartographic details.



**EKLER****Harita 1:** Seyyid Mehmed Rızâ'nın Doğu Avrupa haritası.

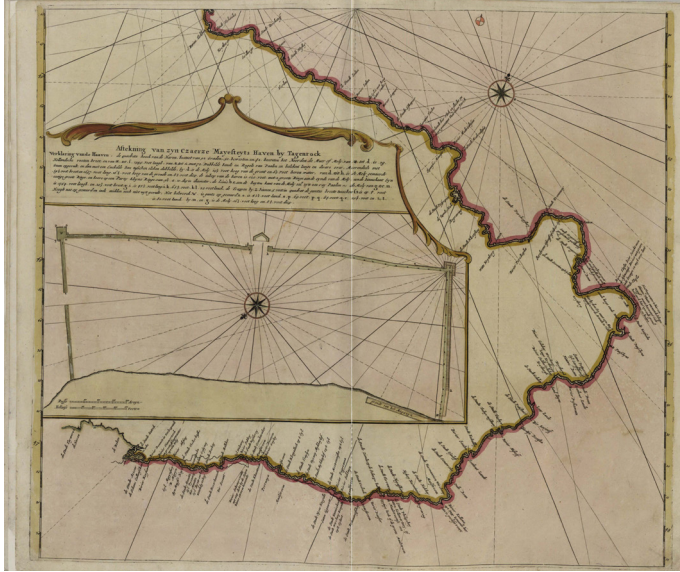
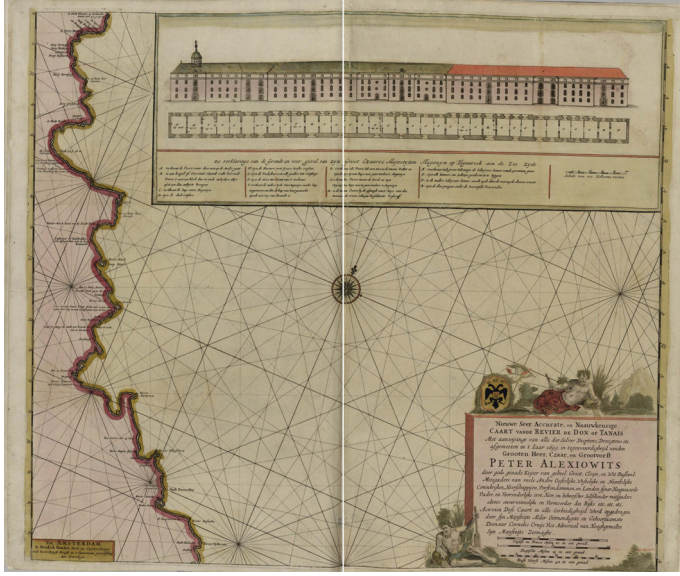
(Krigsarkivet, Topografiska kartor; 0403 Utländska kartor 1631-1931: Ryssland, detaljkartor, 33:047)



**Harita 2:** Cornelius Clausen'nin Volga Nehri haritası.  
(Adam Olearius, *The Voyages and Travells*, London 1669, s. 31)



**Harita 3:** Cornelius Clausen'in Volga Nehri'ni gösteren bir diğer haritası.  
(Adam Olearius, *The Voyages and Travells*, London 1669, s. 151)



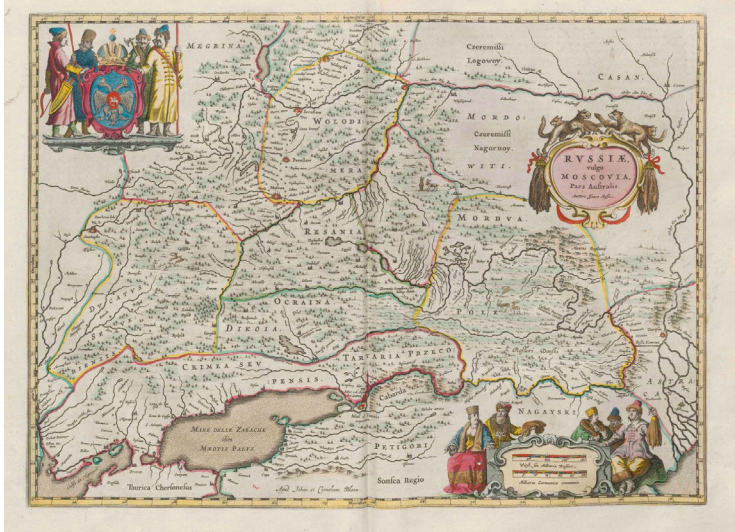
**Harita 4:** Cornelis Cruys'un Don Nehri haritası.

(Cornelis Cruys, *De Grootte Rivier Don of Tanais*, Amsterdam 1703-1704, s. 23, 24)



**Harita 5:** Guillaume Levasseur de Beauplan'ın Ukrayna haritası.

(Veniamin Aleksandroviç Kordt, *Materiali po İstorii Russkoy Kartografii*, C 2, Kiev 1910, No: 9)



**Harita 6:** İsaac Abraham Massa'nın Don Nehri'ni de gösteren haritası.

(Joan Blaeu, *Grooten Atlas*, 1664-1665, s. 358)



**Harita 7:** Gorgy Mengden ve Yakov Bruce haritası.

(Veniamin Aleksandroviç Kordt, *Materiali po İstorii Russkoy Kartografii*, C 2, Kiev 1910, No: 41)



**Harita 8:** Guillaume de Lisle'in haritası.  
(Guillaume de Lisle, *Atlas Nouveau*, Amsterdam 1730, s. 34, 37)

